

УДК 378:613.7

Донець І. О., Кривенцова І. В., Міненко А. О.

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ОНОВЛЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ

У статті подано теоретичний аналіз процесів гуманізації та розвитку здоров'язбереження вітчизняної педагогічної освіти. Наголошено на важливості процесів реформування початкової освіти та оновлення навчальних програм початкової школи. Підтверджено актуальність і необхідність здоров'язбережувальної спрямованості професійної підготовки вчителя початкової школи з метою узгодження професійної підготовки майбутнього вчителя з процесами реформування початкової освіти.

Вказано на важливість пошуку нових ефективних методик для розвитку фізичних та особистісних якостей дітей молодшого шкільного віку через підвищення якості викладання здоров'язбережувальних технологій студентам педагогічних вузів.

Ключові слова: професійна освіта, майбутній вчитель початкової школи, здоров'язбережувальне освітнє середовище, оновлені програми початкової школи, здоров'язбережувальна компетентність.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими, практичними завданнями. Важливим завданням сучасної професійної освіти є підготовка висококваліфікованого, конкурентоздатного фахівця з високим рівнем сформованості комплексних кваліфікаційних умінь, здатного до ефективної роботи за спеціальністю на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного росту, соціальної та професійної мобільності.

Сучасні соціально-економічні, освітні і духовні трансформації, що відбуваються в усіх сферах життя українського суспільства, висувають нові вимоги до рівня професіоналізму вчителів, а відтак є потреба у перегляді та осмисленні підходів до їх підготовки в умовах неперервної професійної освіти. Зміни вимог до рівня професіоналізму педагога зумовлюють необхідність внесення змін у зміст та організацію професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи. Багатоаспектна фахова діяльність у початковій школі потребує компетентного вчителя, який ефективно вирішуватиме актуальні завдання початкової освіти. У зв'язку з цим важливого значення набуває вирішення проблеми науково-практичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до навчання та виховання, формування в учнів цілісної картини світу на засадах компетентнісного підходу [2; 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічна освіта і виховання мають органічно поєднувати регуляторні й законодавчі вимоги, що сформульовані як у документах української держави (Держана національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Національна доктрина розвитку освіти, Закон України «Про вищу освіту», «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» та ін.), так і в документах міжнародних організацій, де йдеться, зокрема, про пріоритетність компетентнісного підходу [1, с. 46-50; 4].

Сучасна стратегія розвитку освіти в Україні [8; 10] визначає, що ствердження здорового способу життя для підростаючого покоління сьогодні розглядається як один із пріоритетних напрямів гуманізації освіти. А реальною можливістю, здатною втілити таке важливе стратегічне завдання до педагогічного процесу загальноосвітнього навчального закладу, виступає особистість учителя, який повинен мати належний рівень фахової підготовки, оздоровчої освіти і культури, володіти педагогічною майстерністю використання засобів, форм і методів для забезпечення оздоровчої спрямованості навчально-виховного процесу та організації здоров'язберігаючого освітнього середовища.

В Україні теоретичним та прикладним питаннями впровадження компетентнісного підходу в освіту та підвищення її якості присвячені роботи Т. Байбара, Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшиної, С. Ніколаєнко, О. Овчарук, О. Пометун та ін. Компетентнісний підхід визначають як один із можливих шляхів розв'язання проблеми відображення суб'єктивних компонентів культури (образних, чуттєвих знань, умінь, навичок, індивідуальних здібностей, особистісних смислів, світогляду конкретної людини та ін.) в змісті освіти. Цей підхід базується на концепції компетенцій як основи формування в учнів здібностей розв'язувати важливі практичні завдання і виховання особистості в цілому [1; 2].

Метою роботи є теоретико-методичне обґрунтування особливостей формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх вчителів в умовах оновлення програм початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовим поняттям компетентнісного підходу є «компетентність». Поняття «компетентність у навчанні» в широкому розумінні розкривається як «коло

питань, в яких людина добре розуміється». У зарубіжних джерелах компетентність у навчанні часто передають через усталені поняття: «здатність до ...», «комплекс умінь», «умілість», «готовність до...», «знання в дії», «спроможність» та ін. [1, с. 49-50].

Як зазначає Н. Бібік, «орієнтація на компетентність як мету освіти зачаровує перспективою зв'язати воедино освітні рівні, логічно вибудувати зміст освіти у співвіднесенні з вимогами до результатів у системі їх ускладнення» [2, с. 7].

Розглядаючи реалізацію компетентнісного підходу ще у початковій ланці освіти Т. Байбара вказує, що система вмінь і способів діяльності, яка охоплює всі складові компетенцій, конструюється на основі тих видів предметної й навчально-пізнавальної діяльності, які реалізуються учнями певного віку. Специфіка формування їх залежить від вікових особливостей школярів. Так, для I ступеня навчання визначальним є те, що учіння для дітей молодшого шкільного віку стає провідною діяльністю і першим етапом цілеспрямованого оволодіння нею. Щодо мотивації, яка є стрижнем будь-якої діяльності, то засвоєння компетенцій спонукається не мотивами-стимулами, а особистісними смислами, які впливають на світогляд і життєву позицію особистості. Досягнення означеного типу організації особистісних знань, системи вмінь і способів діяльності зумовлює необхідність визначення чітких критеріїв добору і структурування предметного змісту та розробки теоретико-методологічних засад процесу оволодіння нею [1, с. 48-50].

Зважаючи на наявність різних визначень щодо поняття «компетентність» розглянемо сутність явища за різними підходами – онтологічним, гносеологічним, герменевтичним, холистичним, цивілізаційним, детерміністським та ін. Компетентність як феномен постає як багатомірне і водночас цілісне явище. Багатомірність компетентності розкривається через органічне поєднання знань, умінь, навичок, цінностей і ставлень, що сприяє виявленню здатностей особистості до ефективного виконання дій у певному професійному контексті. Компетентність має процесуальний характер, оскільки її рівень змінюється упродовж навчання, а саме – отримання індивідуального життєвого чи професійного досвіду.

Процес формування і розвитку компетентності є керованим: його можна змоделювати, прогнозувати, корегувати. Рівень компетентності можна визначити, оцінити, спрямувати динаміку його змін. Параметри складників компетентності, перебігу окремих фаз її формування і розвитку, а відтак і сам процес можна, вимірювати з урахуванням специфіки означених складників. За онтологічним підходом компетентність реалізується в процесуальності буття людини, якому притаманне її одвічне прагнення до подолання нових бар'єрів, інтеріоризації знань для постійної зміни довкілля. Алгоритм формування компетентності є надскладним нелінійним процесом за участю багатьох складних елементів, що відбувається під багатофакторним впливом змінних чинників у педагогічній системі відкритого типу. Зваживши на надскладність компонентів компетентності, якими є знання, уміння, навички, цінності та ставлення, можна все життя лише наближатися до межі, визначеної як повна компетентність, що сприяє розумінню необхідності навчання упродовж життя [1; 4, с. 6-7; 5].

Розглянемо характеристики етапів інтеріоризації знань або набуття компетенції. Так, за холистичним підходом про компетентність йдеться лише у випадку наявності у її суб'єкта усіх її складників – знання, умінь, навичок, цінностей, ставлення, а тому, слід розглядати не лише наявність усіх складників компетентності, а й їхній взаємозв'язок і взаємозумовленість. Складники компетентності рівнозначні за умов гомеостазу (рівноваги) та ієрархізовані при порушенні рівноваги. Можлива саморегуляція між складниками компетентності як функціональної системи. При порушенні означеної рівноваги і тривалій нерівновазі між складниками компетентності якісний процес її формування і розвитку неможливий: нівелюються основні засади її цілісності. Гносеологічний підхід до розгляду поняття «компетентність» зосереджує увагу на пізнанні його сутності «competere» – відповідати, підходити; похідне від нього «competens» – такий, що підходить, відповідний, належний, здатний, такий, що знає. Компетентність характеризує одну з основних якостей людини, що забезпечує її успішне функціонування; воно глибоко функціональне і використовується усіма мовами світу. Суб'єктом (носієм) компетентності є, насамперед, людина, яка не лише потенційно здатна, але, насамперед, вільно реалізує цю здатність за викликом зовнішнього середовища чи власною потребою [2, с. 7, 5].

Детерміністський підхід вивчення компетентності уможливорює: визначення причиново-наслідкових зв'язків формування і розвитку компетентності; здійснення квантифікативного (кількісного) аналізу; установлення взаємозв'язків між його складовими. За його допомогою, зокрема, визначають: характеристику компетентності загалом та її кожного складника; установлюють закономірності взаємозв'язку її кількісних параметрів (за можливості вимірювання за певними маркерами); шляхи і методи моніторингу рівня компетентності; здійснюють поточний та довгостроковий аналіз стану компетентності особистостей. У контексті детерміністського підходу актуальним є вивчення похідного від компетентності поняття компетенції. Компетенція, на відміну від компетентності як особистісного утворення, є відчуженою від суб'єкта, наперед заданою соціальною нормою освітньої підготовки учня, вчителя, іншого спеціаліста, яка необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері (Н.М. Бібік). Результатом набуття компетенції є компетентність, яка передбачає особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності. Компетенції виводяться як реальні вимоги до засвоєння тими, хто навчається, сукупності знань, способів діяльності, досвіду ставлення до певної

галузі, якостей особистості, яка діє в певному соціумі. Компетенції втілені в Державних стандартах освіти, в програмах, критеріях навчальних досягнень, освітньо-кваліфікаційних характеристиках підготовки вчителя тощо. Ознакою компетенцій є їх специфічний предметний або загальнопредметний характер, що дає змогу визначити пріоритетні сфери формування (освітні галузі, навчальні предмети, змістові лінії) [2, с. 7; 7].

При формуванні здоров'язбережувальної компетентності майбутнього вчителя початкової школи ми виходимо з визначення поняття «здоров'я людини» як багатомірного і водночас цілісного феномену гармонійної життєдіяльності людини. Воно знаходить свій вираз через взаємоузгоджені стани, явища і процеси формування, збереження, зміцнення, споживання, відновлення та передачі фізичної, соціальної, психічної та духовної складових життєдіяльності людини або груп людей та суспільства в цілому. Критерії визначення здоров'я як багаторівневої категорії розглядаємо як *онтологічний*: здоров'я є необхідною умовою буття людини, що виявляється через оздоровчу стратегію функціонування організму людини і виявляється в оздоровчому імперативі; *лінгвістичний*: слово «здоров'я» є присутнім в усіх мовах світу; *діяльнісний*: життя людини відбувається як низка застережних дій на основі безумовних та умовних рефлексів; *когнітивний*: продукування людством знання про здоров'я в вигляді різномірних блоків інформації – ідей, гіпотез, концепцій, законів, закономірностей, принципів, теорій, методів, методик; *епістемологічний*: Здоров'я є предметом вивчення таких наук, як медицина, антропологія, соціологія, психологія, педагогіка, валеологія та ін. [3, с. 8-12; 9]

При формуванні здоров'язбережувальної компетентності як ключової ми виходимо з наступних основних ознак. Поліфункціональність розглядається як важлива ознака, що дозволяє вирішувати проблеми здоров'язбереження людини, групи людей, спільноти та суспільства у просторі всіх чотирьох складових здоров'я – фізичній, соціальній, психічній та духовній. Надпредметність і міждисциплінарність розглядаються як важлива когнітивна складова, тобто інформація про формування збереження та зміцнення здоров'я має місце в усіх ланках неперервної освіти (дошкільна, шкільна ланка, додипломна, післядипломна, освіта для дорослих). Багатомірність – зумовлена сутністю здоров'я людини як багатомірного і цілісного феномена.

У зв'язку з наказом Міністерства освіти і науки України від 05.08.2016 № 948 «Про затвердження змін до навчальних програм для 1-4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» з метою розвантаження навчальних програм для учнів початкових класів затверджено зміни до програм, зокрема і програм «Фізична культура» та «Основи здоров'я». До найбільш суттєвих змін належать такі: знято фіксовану кількість годин на вивчення кожної теми; знято дублювання змісту в навчальних предметах «Основи здоров'я», «Я у світі», «Природознавство»; здійснено перерозподіл тем між класами з метою приведення процесу навчання у відповідність до вікових можливостей молодших школярів та принципу здоров'язбереження; уніфіковано термінологію програм, якою мають послуговуватися вчителі та автори підручників, її наближено до вікових особливостей молодших школярів [8].

У програмі з «Фізичної культури» замінено термін «Школи вправ, м'яча та ін.», вилучено систему оцінювання фізичної підготовленості школярів 7-10 років, лист контролю фізичної підготовленості учня, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів із предмета «Фізична культура», тестові завдання для оцінювання теоретичних знань учнів 2-4 класів тощо. Доповнено зміст сучасними рухливими іграми та вправами на релаксацію. Лижну і ковзанярську підготовку та плавання винесено в додатки, зміст яких можна використовувати за наявності відповідних умов. У програмі з «Основи здоров'я» вилучено інформацію щодо оцінювання навчальних досягнень учнів та ін. [6, с. 86-88].

Автономія вчителя має бути забезпечена вільним вибором форм організації навчально-виховного процесу, способів навчальної взаємодії, методів, прийомів і засобів реалізації змісту освіти. Отже, вчитель має право самостійно переносити теми уроків, відповідно до засвоєння учнями навчального матеріалу, визначати кількість годин на вивчення окремих тем. Адміністрація навчального закладу або працівники методичних служб можуть лише надавати методичну допомогу вчителю, з метою покращення навчально-виховного процесу, а не контролю.

Таким чином, вчитель має право самостійно обирати вид рухової діяльності для учнів, враховуючи їх інтереси, кліматичні умови, матеріально-технічне забезпечення фізкультурно-спортивної бази, а не суворо дотримуватися певної програми.

У молодшій школі викладання фізичної культури здійснюється або вчителем фізичної культури, або вчителем початкових класів. Відповідно, постає актуальним рівень їхньої компетентності, зокрема і здоров'язбережувальної. На факультетах початкової освіти майбутні вчителі здобувають досвід та практичні навички проведення фізкультурно-оздоровчих заходів, рухливих ігор, корегуючих вправ, добре засвоюють положення теорії та методики фізичного виховання. Не менш важливими, з точки зору формування здоров'язбережувальної компетентності є знання та розуміння студентами вікових, фізіологічних, медико-біологічних, психологічних особливостей молодших школярів. Головним принципом такої роботи має бути теза «не зашкодити», враховуючи основні сенситивні періоди розвитку фізичних та психічних якостей дитини у формуванні в неї позитивного ставлення до рухової активності, розуміння цінності індивідуального здоров'я.

Школярі, на заняттях з фізичної культури та основ здоров'я мають засвоїти певні знання, опанувати основні рухові дії задля набуття досвіду використання засобів фізичного виховання в організації здорового способу життя. Виявити власні здібності у таких видах діяльності, як: навчально-пізнавальній, практичній, соціальній; у формуванні стійкої мотивації і потреби у збереженні та зміцненні індивідуального здоров'я, фізичного розвитку та фізичної підготовленості; комплексного розвитку природних здібностей та моральних якостей особистості.

Згідно з навчальною програмою фізичні вправи на уроках фізичної культури повинні формувати культуру рухів, надати можливість дитині оволодіти навичками пересувань, опанувати навички володіння м'ячем, стрибковими вправами, іграми для активного відпочинку, вправами для розвитку фізичних якостей, вправами з формування постави.

Сучасні рухливі ігри є головним засобом формування психомоторних якостей молодшого школяра. Ігри завжди цікаві та привабливі для дітей, вони є своєрідною базою підготовки до життя. Їх можна використовувати не тільки на уроках фізичної культури, а й на перервах, позаурочних заходах тощо. В ігровій діяльності дитина пізнає світ, набуває рухові навички, досвід спілкування з іншими, правила поведінки в колективі тощо. Важливим є позитивний емоційний стан від участі у грі. Похвала, доброзичливі відгуки про дії учня, подяка за участь, підтримка від вчителя є факторами які виховують позитивне відношення до фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Рухливі ігри, забави та естафети для молодшого шкільного віку мають бути різнобічними, цікавими, враховувати вікові особливості, сучасні тенденції та національні традиції. В іграх мають збалансовано чергуватися моменти високої, середньої та низької активності. Кожна дитина повинна мати можливість самостійно регулювати свої навантаження, що має стати стимулом формування та розвитку серцево-судинної та дихальної систем.

Головними методичними особливостями проведення рухливих ігор з дітьми даної вікової категорії є те, що: дитина має чітко розуміти правила гри, її мету та послідовність дій; чітка і зрозуміла постановка завдань; доступність змісту гри; послідовне засвоєння елементів гри; своєчасне пояснення порушень правил та виправлення помилок; неприпустимість приниження гідності дитини.

Для учнів початкових класів привабливими є імітаційні ігри сюжетного характеру, з пробіжками, стрибками, ловлею і киданням м'яча. Рухливі ігри можна варіювати, змінювати правила, додавати нові елементи, створювати нові ситуації і тим самим вчити дитину пошуку нових нестандартних рішень.

Отже, майбутні вчителі початкових класів мають навчитися свідомо, грамотно та творчо підходити до роботи з дітьми у напрямку здоров'язбереження. Постійно відчувати власну відповідальність за їх здоров'я та якість життя.

Висновки. Для ефективної реалізації концепції нової української школи, зокрема процесів оновлення програм початкової школи з 2016-17 навчального року, – важливим завданням є узгодження професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи з процесами реформування початкової освіти.

Зокрема, процеси модернізації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи на засадах компетентнісного підходу необхідно оптимізувати в таких напрямках:

- змістово-професійному, що передбачає дослідження, вивчення та узагальнення досвіду світоглядної і цілісної освіти та саморозвитку особистості, окреслення вимог до компетентності вчителів початкової школи;

- педагогічному, що передбачає розроблення, впровадження та адаптацію моделей підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації принципу наступності ланок початкової і дошкільної освіти; виявлення та поєднання потенціалу природничих, філософських і педагогічних дисциплін у формуванні професійних компетенцій майбутніх учителів початкової школи;

- організаційно-процесуальному, що робить можливим проектування нових професійно значущих спецкурсів, розроблення навчальних і робочих програм дисциплін, які орієнтовані на формування загальних і професійних компетенцій майбутнього вчителя початкової школи;

- навчально-інформаційному, що полягає в розробці навчально-методичного комплексу та матеріалів, що становлять зміст спецкурсу з підготовки майбутніх учителів до формування в учнів наукового світогляду;

- культурологічному, що реалізує культурологічну парадигму виховання у полікультурному просторі.

Формування здоров'язбережувальної компетентності у майбутніх учителів початкової школи є важливою основою для впровадження компетентнісно-орієнтованого педагогічного процесу професійної підготовки нової генерації педагогів, які будуть здатні реалізувати соціально необхідні завдання сучасності – формування, зміцнення і збереження здоров'я підростаючого покоління в майбутній педагогічній діяльності.

Перспективами подальших наукових досліджень є пошук нових ефективних методик для розвитку фізичних та особистісних якостей дітей молодшого шкільного віку через підвищення якості викладання здоров'язбережувальних технологій студентам педагогічних вузів.

Використані джерела

1. Байбара Т. М. Компетентнісний підхід в початковій ланці освіти: теоретичний аспект / Т. М. Байбара // Початкова школа. – 2010. – № 8. – С. 46-50.
2. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Н.М. Бібік, Л.С. Ващенко, О.І. Локшина, О.В. Овчарук а ін. – К. : «К.І.С.», 2004. – 2004. – С. 7.
3. Бойченко Т.Є. Здоров'я як предмет валеології, медицини та педагогіки / Т.Є. Бойченко // Біологія і хімія в школі. – 1999. – № 2. – С. 8-12.
4. Бойченко Т.Є. Здоров'язберігаюча компетентність як ключова в освіті України / Т.Є. Бойченко // Основи здоров'я і фізична культура. – 2008. – № 11-12. – С. 6-7.
5. Воскобойнікова Г. Л. Медико-валеологічна компетентність майбутнього учителя початкової школи : теоретичні та методичні основи формування : монографія / Г.Л. Воскобойнікова. – К., 2012. – 416 с.
6. Міненок А.О. Актуальні питання оздоровчої фізичної культури у молодшому шкільному віці / А.О. Міненок, І.О. Донець, Т.Б. Кійко, Л.П. Гальонко // Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні питання фізіології, патології та організації медичного забезпечення дітей шкільного віку та підлітків» : (24-25 жовтня 2013 року) – Харків, 2013. – 162 с. – С. 86-88.
7. Наказ МОН України № 948 від 05.08.2016 «Про затвердження змін до навчальних програм 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-71874C955FA43/list-9a6b21af26>.
8. Оновлені навчальні програми для початкової школи затверджені наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження змін до навчальних програм для 1-4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» від 05.08.2016 р. № 948 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pedrada.com.ua/news/3882-qqn-16-m8-11-08-2016-onovlen-navchaln-programi-dlya-pochatkovovo-shkoli-u-vdkritomu-dostup>.
9. Татарникова Л.Г. Педагогика здоровья : здоровьесберегающие образовательные технологии / Л. Г. Татарникова. – СПб. : СПб, 2009. – 184 с.
10. Указ Президента України № 344/2013 «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/>.

Donets I., Kriventsova I., Minenok A.

FORMATION MAINTAINING HEALTH COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS AS THE UPDATE EDUCATION IN THE CURRICULUM

The article presents a theoretical analysis of the processes of humanization and development maintaining health national teacher education. The importance of the process of reforming primary education and updating curricula of primary school. Confirmed the relevance and need maintaining health orientation training primary school teachers to align training future teachers of primary education reform process.

Specified on the importance of finding new and effective methods for the development of physical and personality traits of primary school children by improving the quality of teaching to students of healthy pedagogical universities. Modern strategy of education development in Ukraine stipulates that promote healthy lifestyles for young generation today is regarded as one of the priorities of the humanization of education.

The real opportunity is able to realize such an important strategic task to the educational process of a comprehensive educational institution serving the personality of the teacher, who should have the appropriate level of theoretical and methodological training, health education and culture, have pedagogical skills, the use of forms and methods for improving orientation training-educational process and the organization of healthy educational environment.

The article shows the formation maintaining health competence of future elementary school teacher as the implementation of modern education development strategy as Ukraine education in updating curricula of primary school.

For effective implementation of the concept of the new Ukrainian school, including the processes of software updates elementary schools 2016-17 school year – an important task is the coordination of training future teachers of elementary school to the processes of reforming primary education.

The process of modernization of professional training of primary school teachers based on competence approach should be optimized in the following areas: in content, professional, pedagogical, organizational and procedural; educational information; cultural.

Formation maintaining health competence of primary school teachers is an important basis for the implementation of a competency-based educational process of training a new generation of teachers who will be able to realize socially necessary tasks of our time – the formation, strengthening and maintaining the health of the younger generation in future educational activities.

Key words: professional education, future teacher, of healthy educational environment, upgraded primary school, maintaining health competence.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2017 р.